

SUOMEN APTEEKKARILIITON HALLITUKSEN KANNANOTTO APTEEKKIEN ROOLISTA HUUMEIDENVASTAISESSA TYÖSSÄ

SAL Hallitus 14.12.2006

I Johdanto

Huumausaineiden käyttö on 1990-luvulta lähtien lisääntynyt ja yleistynyt maan eri osissa, entistä nuorempien keskuudessa ja erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä. Huumeiden kokeilu ja käyttö on yleisintä Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa ja erityisesti pääkaupunkiseudulla, mutta ongelma on yleistynyt myös muualla maassa. Ongelmakäyttäjien väestöön suhteutettu määrä on eurooppalaista keskitasoa. Valtaosa heistä käyttää amfetamiinia, heroinin käyttö on sitä vastoin ollut viime vuosina vähäistä.

Suomen huumausainepolitiikka pohjana ovat valtioneuvoston periaatepäätökset sekä kansallinen huumausainestrategia. Tavoitteena on huumausaineiden leviämisen ja käytön rajoittaminen sekä huumeista ja niiden aiheuttamista ehkäisy-, hoito- ja kontrollitoimista aiheutuvien yksilöllisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten haittojen vähentäminen.

Huumausaineiden käyttöä ehkäistään ensisijaisesti vaikuttamalla väestön elinolosuhteisiin toteuttaen pohjoismaista hyvinvointipolitiikkaa. Huumausaineiden käyttäjien hoito perustuu sosiaali- ja terveydenhuollon yleiseen periaatteeseen antaa kansalaisille yhdenvertaisesti näiden tarvitsemat palvelut. Poliisin, tullin ja rajavartiolaitaviranomaisten toimilla rajoitetaan huumausaineiden tarjontaa ylläpitämällä huumerikoksista kiinnijäämisen riskiä. Apteekin rooli on toimia huumeiden vastaisessa työssä osana terveyspalvelujärjestelmää tarjoten apteekin toimintaan sopivaa osaamista ja apua.

Kansainvälisiä esimerkkejä apteekkien huumeiden vastaisesta työstä

Apteekkien huumeidenvastaisessa toiminnassa pyritään hyödyntämään muiden maiden kokemuksia. Näistä on saatu tietoa WHO:n apteekkijärjestön EuroPharmForumien käynnistämästä AIDSin vastaisesta ohjelmasta. Sen mukaan apteekeissa on toteutettu muun muassa

- Ruiskujen ja neulojen vaihto-ohjelmia
- Heroiini-riippuvaisten metadonikorvaushoitoa
- Informaatiokampanjoita
- HIV-potilaiden hoito-ohjelmia

Farmasian maailmanjärjestö FIP antoi vuonna 1997 yhdessä WHO:n kanssa julkilausuman (*The Vancouver Declaration*) apteekkien roolista HIV-AIDS-epidemian leviämisen ehkäisemiseksi. Julkilausuman mukaan apteekkien tulee erityisesti paneutua tiedon levittämiseen sekä yhteistyöhön muun terveydenhuollon kanssa epidemian ehkäisyssä ja potilaiden hoidossa ja seurannassa. Julkilausumassa rohkaistaan kehittämään ja ottamaan käyttöön kansallisia toimintaohjelmia (kuten ruiskujen ja neulojen vaihto-ohjelmat) sekä perustamaan verkostoja muiden ammattikuntien kanssa tiedon keräämiseksi ja analysoimiseksi sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla.

II Apteekkien rooli suomalaisessa huumausainepolitiikassa

Valtioneuvosto on vahvistanut huumausainepoliittisen toimenpideohjelman vuosille 2004 - 2007. Toimenpideohjelmassa esitetään valtioneuvoston linjaukset toimenpiteistä huumausainehaittojen vähentämiseksi. Toiminnan tavoitteena on huumausainetilanteen pysyvä helpottaminen.

Huumausainepoliittisissa linjauksissaan valtioneuvosto painottaa pitkäjänteisen perustyön jatkamista ja kehittämistä sekä eri viranomaisten välisen yhteistyön lisäämistä. Monialaisella yhteistyöllä pyritään vähentämään huumausaineiden kysyntää, estämään tarjontaa, vähentämään huumausaineiden käytöstä koituvia haittoja sekä saattamaan väärinkäyttäjät hoitoon ja laittomaan toimintaan osallistuneet henkilöt rikosoikeudelliseen vastuuseen.

Apteekit on mainittu ohjelmassa laillisten huumausaineiden jakelukanavana, jota valvoo Lääkelaitos. Toimenpideohjelmassa kuvataan myös lääkkeiden päihdekäytön jälkikäteisvalvonnasta, jota suorittaa Terveydenhuollon Oikeusturvakeskus (TEO).

Apteekeilla ei ole erikseen määriteltyä roolia kansallisen huumausainepolitiikan toteuttajina. Apteekeissa tehtävällä työllä on kuitenkin suuri merkitys politiikan toteutumisessa.

1. Apteekin rooli haittojen ehkäisyssä

Valtioneuvoston huumausainepoliittiseen periaatepäätökseen liittyen sosiaali- ja terveysministeriö, Lääkelaitos, Kansanterveyslaitos, Suomen Apteekkariliitto ja Yliopiston apteekki antoivat 24.5.1999 apteekkeille suosituksen myydä ruiskuja ja neuloja myös huumausaineiden käyttäjille. Vuonna 2005 apteekeista kerättyjen tietojen perusteella 85 % apteekeista myy ruiskuja ja neuloja huumausaineiden käyttäjille. Määrä on pysynyt vuosittain samalla tasolla suosituksen antamisen jälkeen.

Veriteitse tarttuvien tautien kuten hepatiitti A, B ja C -virusinfektion sekä HIV-infektion esiintyminen ruiskuhuumeita käyttävien joukossa on Suomessa laskenut tai pysynyt matalalla tasolla kaikissa ikäryhmissä. Vuonna 1998 puhjennut ruiskuhuumeiden käyttäjien HIV-epidemia saatiin tehokkaasti rajattua. Apteekkien toiminta on tukenut tätä kehitystä.

Apteekkien roolia ja mahdollisuuksia osallistua piikkihuumeiden käytön välityksellä leviävien tartuntatautien ehkäisyyn sekä huumeiden käyttäjien neuvontaan on selvitetty A-klinikkasäätiön toimesta tehdyillä kyselytutkimuksilla vuosina 1997, 1999, 2001 ja 2003. Tutkimusten mukaan apteekissa tapahtuu vuosittain noin 100 000 tunnistettua huumeidenkäyttäjien asiakaskontaktia. Millään muulla palvelujärjestelmän osalla ei ole näin kattavaa ja samankaltaisena toistuvaa kosketuspintaa tähän pääasiassa hoitopalvelujen ulkopuolella liikkuvaan ruiskuhuumeiden käyttäjien joukkoon.

Vuonna 2005 apteekeista myytiin huumeiden käyttäjille yli 300 000 ruiskua ja neulaa. Valtakunnallista ruisku-neulapakkausta, joka sisältää 3 ruiskua ja neulaa, desinfiointipyyhkeitä sekä tietoa infektioiden torjumisesta myytiin lisäksi yli 55 000 kappaletta.

Toimenpiteet

Apteekkeja kannustetaan jatkamaan ruiskujen ja neulojen myyntiä huumeiden käyttäjille ja ohjaamaan käyttäjiä terveysneuvontapisteiden palvelujen piiriin.

Apteekeista myytävät injektiovälinepakkaukset yhdenmukaistetaan ja niissä olevan informaatiomateriaalin sisältöä kehitetään yhteistyössä päihdehuollon toimijoiden kanssa.

2. Huumausaineita käyttävän vieroitushoidon tukeminen

Apteekkisopimusmenettely

Apteekkisopimuksella tarkoitetaan kirjallista sopimusta, jonka tavoitteena on hyödyttää potilaita, joilla on päihde- tai lääkeriippuvuus ja siihen suunnitelmallinen lääkehoito, yleensä vieroitustarkoituksessa. Sopimusta voidaan käyttää myös ennaltaehkäisevästi estämään riippuvuuden muodostumista. Sopimusta voidaan käyttää kaikilla potilailla, jotka käyttävät liika- tai muuhun väärinkäyttöön soveltuvia lääkkeitä, erityisesti pkv-lääkkeitä tai varsinaisia huumausaineita. Menettelyä voidaan käyttää myös potilailla, joilla on hoidollisesta syystä tarpeen rajata lääkkeen saantia.

Sopimuksen osapuolet ovat pkv-lääkehoidossa oleva potilas ja häntä hoitava lääkäri. Lisäksi valitulla sopimusapteekilla on tärkeä rooli yhteistyössä sopijaosapuolien kanssa.

Allekirjoittamalla sopimuksen potilas sitoutuu vain yhden lääkärin tai hoitopaikan pkv-lääkehoitoon ja käyttämään vain yhtä apteekkia noutaessaan pkv-lääkkeitä tai muita sopimuksessa mainittuja lääkkeitä. Lisäksi hän suostuu siihen, että hänen valitsemansa apteekki voi välittää tietoa hänen tilanteestaan hoitavalle lääkärille. Apteekki tiedottaa hoitosopimuksesta muille apteekeille, jotka pidättäytyvät toimittamasta potilaalle pkv- tai hoitoyksikön erikseen määrittelemiä, sopimuksessa yksilöityjä lääkkeitä. Tieto välitetään telefaksilla tai apteekkien keskinäisen tietoturvallisen verkkoratkaisun kautta.

Apteekkisopimuskäytäntö on osoittautunut toimivaksi menettelyksi sellaisten potilaiden hoidossa, joille normaali lääkkeiden toimitusmenettely ei sovellu. Sopimus edistää potilaan sitoutumista hoitoon ja toimii terveydenhuoltohenkilöstön työkaluna potilaan hoidon toteuttamisessa.

Apteekkisopimusmenettelystä on annettu ohjeet terveydenhuollolle ja apteekkeille. Ohjeet valmisteltiin työryhmässä, jossa oli mukana Terveydenhuollon Oikeusturvakeskuksen, sosiaali- ja terveysministeriön, Lääkelaitoksen, Suomen Apteekkariliiton ja päihdelääkäreiden edustus. Ohjeistus löytyy internetistä mm. TEO:n verkkosivuilta (www.teo.fi).

Toimenpiteet

Sopimusmenettelyä kehitetään joustavammaksi parantamalla apteekkien välistä sähköistä tiedonkulkua sopimuspotilaista.

Apteekkisopimuspotilaiden lääkkeet toimitetaan annosjakeluna ja jakelupalkkio pyritään saamaan sv-korvauksen piiriin.

Osallistuminen korvaushoitoon

Useissa maissa apteekit osallistuvat metadonikorvaushoidon jakamiseen heroiiniriippuvaisille potilaille. Suomessa huumeiden käyttäjien metadoni- ja buprenorfiinihoidot on rajattu perusterveydenhuollon toiminnaksi. Uudet lääkkeet ehkä mahdollistaisivat apteekkien osallistumisen korvaushoidon toteuttamiseen annosjakeluna apteekkisopimuksen kaltaisella toimintamallilla. Lähtökohtana on, että toiminta ei saa haitata apteekin perustehtäviä eikä siitä saa aiheutua häiriötä muille asiakkaille.

3. Viestintä

Apteekit tavoittavat suuren osan väestöstä. Tätä keinoa kannattaa käyttää suuren yleisön informoimiseen huumehaittoihin liittyvissä kysymyksissä. Apteekissa tulisi olla saatavilla yleisölle tarkoitettua materiaalia huumeiden ja lääkkeiden väärinkäytön aiheuttamista riskeistä sekä tietoa paikkakunnalla tarjottavista huumeiden käyttäjille tarkoitetuista hoitopalveluista.

Toimenpiteet

Kehitetään apteekkeille informaatiomateriaalia huumeiden ja lääkkeiden väärinkäytön riskeistä.

4. Apteekkihenkilöstön täydennyskoulutus

Apteekkien henkilökunnalla on oltava perustiedot yleisimmistä huumausaineista ja niiden vaikutuksista. Henkilökunnan valmiuksia huumeidenkäyttäjien kohtaamiseen kehitetään parhaiten lisäämällä tietoa ja parantamalla vuorovaikutustaitoja. Työympäristön turvallisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Toimenpiteet

Huumausainepolitiikkaan liittyvät kysymykset huomioidaan apteekkien täydennyskoulutuksen suunnittelussa.

5. Yhteistyö

Suonensisäisiä huumeita käyttäville tarkoitettuja terveysneuvontapisteitä on perustettu jo moniin suurimpiin kaupunkeihin. Niissä jaetaan puhtaita injektiovälineitä huumausaineiden käyttäjille ja samalla kerätään tartuntatautivaaralliset käytetyt ruiskut ja neulat hävitettäväksi. Toimipisteet tarjoavat myös terveyspalveluja, neuvontaa ja tukea vieroitukseen huumausaineiden käyttäjille. Tällainen toiminta on tehokas keino vaikuttaa huumausaineiden käyttöön liittyviin terveydellisiin

liitännäisongelmiin. Se mahdollistaa myös pääsyn matalan kynnyksen vieroitushoidon piiriin sitä haluaville.

Koska apteekit ovat luonnollinen asioimispaikka, on tärkeää, että apteekista saa tietoa terveysneuvontapalveluista. Apteekeista voidaan ohjata huumeita käyttävät asiakkaat palvelun piiriin. Yhteistyö apteekkien ja neuvontapisteiden välillä lisää tietoa huumausaineiden käyttäjien tilanteesta paikkakunnalla sekä käyttöön liittyvistä seikoista puolin ja toisin.

Toimenpiteet

Kerätään apteekkeille tiedot terveysneuvontapisteistä ja niiden palveluista maanlaajuisesti.

Alaikäiset huumeiden käyttäjät ovat ongelmaryhmä, johon apteekkeissa tulisi mahdollisuuksien mukaan puuttua. Toimenpiteistä, kuten selvästi alle 18-vuotiaiden huumeidenkäyttöepäilyjen ilmoittamisesta tulee sopia mieluiten etukäteen lastensuojelu- ja terveysviranomaisten kanssa. Apteekilla on velvollisuus salassapitosäädösten estämättä tehdä ilmoitus sosiaalilautakunnalle havaitsemastaan lastensuojelun tarpeesta (Lastensuojelulaki 683/1983 40 §). Yhteistyö poliisin ja koulujen kanssa antaa mahdollisuuksia ongelmien ehkäisemiseen ja varhaiseen puuttumiseen, mikä estää tilanteen vaikeutumisen.

Monet huumeiden käytön ehkäisemiseen ja huumeidenkäyttäjien hoitoon tähtäävät toimenpide- ehdotukset kohdistuvat kunnille. Vuoden 2004 alusta voimaan tulleet tartuntatautilaki- ja asetus velvoittivat kuntien terveyskeskukset huolehtimaan tartuntatautien torjunnasta alueellaan. Tämä ei kuitenkaan poista apteekkien roolia yhteistyökumppanina tartuntatautien torjunnassa. Kuntatasolla olisi pyrittävä luomaan toimiva yhteistyöverkosto sosiaali- ja terveysalan edustajien, apteekkien ja poliisin välillä siten, että kaikkien osapuolien näkemykset toiminnan tavoitteista ja niiden toteuttamistavoista olisivat yhdenmukaiset. Moniin kuntiin tai sairaanhoitopiireihin on jo perustettu huumeidenvastaisia työryhmiä. Työhön tulisi osallistua myös alueen apteekkien edustaja.

Lähteet:

1. Huumausainepolitiikan kertomus vuodelta 2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:54.
2. Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta toimenpideohjelmasta vuosille 2004 - 2007. Sosiaali- ja terveysministeriö.
3. The role of the pharmacists in the fight against the HIV-AIDS pandemic. A joint declaration of the World Health Organization (WHO) and the International Pharmaceutical Federation (FIP), 1997.
4. Suositus apteekeille. STM 24.5.1999.
5. Toimenpidesuositukset ruiskuhuumeiden välityksellä leviävien tartuntatautien ehkäisemiseksi. STM 24.5.1999.
6. Pharmacists and HIV/AIDS. Pharmacists' experiences all over the world 1998-1999. Task force manager Florence Guillier, EuroPharmForum 2000.
7. Itä- ja Keski-Suomen huumehanke. Itä-Suomen lääninhallitus, 2000.
8. Mönkkönen Kaarina, Sonninen Pekka. Apteekkien rooli ennalta ehkäisevässä huumeuudessa. Dosis 2001: 17; 1.
9. Harju O, Holopainen A. Huumeidenkäyttäjät apteekkien asiakkaina vuosina 1997-1999. A-klinikkasäätiön moniste 22/2000.
10. Malin K, Holmström P, Holopainen A, Partanen A. Huumeidenkäyttäjät apteekkien asiakkaina vuosina 2001 ja 2003. A-klinikkasäätiön monistesarja nro 43. A-klinikkasäätiö 2004.